

pp. – *Bogoly János és Oláh Tamás* (2010): Otthonok (A Felső-Bodrogszerdahely képekgyűjteménye). Királyhelmece, 199 pp. – *Chyzer Kornél* (1885): Újabb adatok Zemplénmegye bogárfaunájához. *Rovartani Lapok* 2 (6): 100–106., 122–125. – (1905): Adatok északi Magyarország, különösen Zemplénmegye és Bártfa sz. kir. város flórájához. *Botanikai Közlemények* 4: 304–331. – *Gyarmati Magdolna, Paulovics Péter, Szigetvári Csaba, Bogoly János, Alexandra Dubčeka, Hubert Hilbert és ifj. Hubert Hilbert* (2008): A Bodrogszerdahelyi növényvilága. In: Dobos Endre és Jozef Terek (szerk.): Élet a folyók között. A Bodrogszerdahelyi tájhasználati monográfiája. Miskolci Egyetem, Miskolc, 47–63. – *Margittai Antal* (1927): Az északi Felvidék *Elatine*-fajai – Bericht über die Standorte und Vorkommenshältnisse von *E. alsinastrum*, *E. ambigua*, *E. hungarica* u. *E. gyosperma* in d. Komit. Zemplén, Ung und Bereg. *Magyar Botanikai Lapok* 26: 15–18. – (1929a): Királyhelmece és környékének flórája. *Botanikai Közlemények* 26: 88–96. – (1929b): Szomotor homokjának flórája. *Botanikai Közlemények* 26: 26–32. – (1935a): Ladmóc és környékének flórája. *Botanikai Közlemények* 35: 43–59. – (1935b): Flóra Tarbucky pri V. Kevezde. *Sbornik prirod. Klubu, Košice* 2: 84–90. – (1939): Megjegyzések a magyar *Elatine*-fajok ismeretéhez – Bemerkungen zur Kenntnis der ungarischen *Elatine*-Arten. *Botanikai Közlemények* 36: 296–307. – *Polák, P., Saxa, A.* (eds.) (2005): Priaznivý stav biotopov a druhov európskeho významu. ŠOP SR, Banská Bystrica, 736 p. – *Szirmai Orsolya, Tuba Zoltán, Nagy János, Cserhalmi Dániel, Czóbel Szilárd, Gál Bernadett, Szerdahelyi Tibor, Marschall Zoltán* (2008): A Bodrogszerdahelyi növényvilágának áttekintése. In: Tuba Zoltán: Bodrogszerdahely. A magyarországi Bodrogszerdahely tájmonográfiája. Lőrántffy Zsuzsanna Szellemében Alapítvány kiadása, Gödöllő–Sárospatak, 523–584. – *Tamás Edit* (2011): Búcsúajándék szülőföldjének. Bogoly János legújabb munkái a Felső-Bodrogszerdahelyről, http://www.erikanet.hu/oldal.php?menupont_id=6786&cikk_id=26472

Régészeti leletek Bodrogszerdahelyen és környékén

A település történetének kezdetei a letűnt idők nyomába vezetnek az érdeklődőt. Ebben az időszakban nem a konkrét településről, hanem a tágabb földrajzi területről beszélhetünk, a zempléni hegyek alján talált régészeti eszközök, leletek által jellemző lelőhelyekről mint az ember megtelepedésének helyeiről. Írásos források hiányában elsősorban a régészet és a természettudományok segítségével vizsgálhatóak a múlt emlékei: a kor emberének fizikai maradványai, a csontvázak, az ember környezetének és használati tárgyainak ránk maradt emlékei, összefüggései, vagyis a különböző régészeti kultúrákhoz kapcsolhatóan.

A területünk természeti adottságai meghatározóak voltak már az őskori ember számára is. A síkság bőséges termőföldje, amelyet vízben és halakban gazdag folyók szeltek át, a hegyvidék erdei gazdag élelmet és nyersanyagot nyújtottak. A vulkanikus eredetű hegyekben értékes nyersanyag található, amely az őskor emberé számára az eszközeinek készítését tette lehetővé. A síkságot övező hegyek erdei élelmet, tüzelőt és építőanyagot kínáltak, szükség esetén menedékkül is szolgáltak.

A folyók mentén a kőkorszaktól utak vezettek, amelyeken néha egész törzsek haladtak, új lakóhelyet keresve, máskor kereskedelmi utak, amelyeken szállították áruikat, nyersanyagukat. Ezek az utak a kárpáti hágókhoz vezettek és részei voltak a Balti-tengertől a Balkán-félszigetre és a Kárpát-medencéből a Fekete-tengerig haladó utaknak.

Mindezek azt eredményezték, hogy az ember nagyon korán megjelent, átvonult, vagy egy ideig megtelepedett és benépesítette a vidékünket.

Zemplén már az őskorban–paleolitikumban lakott volt (*aurignaci kultúra*, 35 000 évvel ezelőtt), majd a *gravetti kultúra* emberi lakták legsűrűbben, a hasított kőeszközök készítésére obsziániát, vulkáni üveget használtak.

Az obszidián kiválóan alkalmas pattintott eszközök készítésére, apró pengék, vésők, lánzsahégyek, kaparók fára, csontra erősítve alkalmas eszközeik voltak, ezért az őskőkor végén, de főleg az újkőkorbán kereskedelmi cikké váltak az egész Kárpát-medencében.

A paleolitikum végén a klíma felmelegedett, az állatok északra húzódtak, s őket követték a vadászok. A *neolitikum* kezdetére a Kárpát-medence „kiürült”.

Az emberiség fejlődésében alapvető változást hozott a „*neolit forradalom*”, amelynek földműves-állattenyésztő népessége az Égeikum-medencéből, délről áramlott, s a Kr. e. V. évezred végén elérte a Kárpát-medencét. Területünket az *alföldi vonaldíszes kerámia kultúrája* uralta a III. évezred első harmadáig. Telepeik ismertek Bodrogszerdahelyen kívül Nagymihályban (Michalovcén), Kopcsányban (Koppanyban) és Sátoraljaújhelyen. Gazdálkodásukra az irtásos-égetéses földművelés volt a jellemző, telepeik földbe mélyített, sáttortetős kis házakból álltak. Csiszoltkőbalta-töredékeiket őrzik a Sárospataki Református Kollégium Gyűjteményei, bizonyítékkul, hogy eszközeik készítésénél a kő mint nyersanyag tovább használatos volt.¹ A *bükki kultúra* népessége a termékeny síkságról a hegyek közé, mostohább körülmények közé szorult. Finom, vékony falú, bekarcolt mintával díszített és fényezett felületű edényei az európai edénművesség csúcspontját képezik, s ezekkel is kereskedtek. A földművelés mellett hegyi pásztorkodás és kereskedelmi tevékenység jellemezte a gazdálkodásukat. Telepeik mellett már első temetkezéseiket is feltárták. Bodrogszerdahely, Bodrogmező (Cierne Pole), Hanajna (Hnojné), és a Zempléni vár területéről (Zemplínske Hradisteről) ismertek. Hitéletükről stilizált idolkok (istenszobrocskák) vallanak.

Hosszú ideig egy helyben laktak, ún. tell-telepeket hoztak létre. Temetkezéseik már elkülönülnek az élők által használt telepektől.

A III. évezred átmeneti időszak, az *eneolitikum* folyamán megjelenik a fém használata, ezért a *rézkor* elnevezést is használjuk. A helyi tiszai kultúra és a déli népesség keveredéséből alakult ki az első rézkori kultúra, amit *tiszapolgári kultúrának* hívunk. Az éghajlat hűvösebbé válásával előtérbe került az állattenyésztés, szarvasmarhát, juhot, kecskét és sertést neveltek, de természetesen a földműveléssel sem hagytak fel teljesen. Gerendaszerkezetű faházakban laktak, telepét tárták fel a Bodrogszerdahelytől északra lévő Zompod nevű homokon. Telepeik, temetőik tovább folytatódtak a *bodrogkeresztúri kultúra* népessége által, amely újabb déli, balkáni népesség benyomulásával, keveredésével alakult ki. Települését Bodrogszerdahelyen tárták fel. Halottaikat edény- és réztárgymellékletekkel temették el, jellemzően a férfiakat zsugorítva, felhúzott lábakkal a jobb, a nőket a bal oldalukra fektették. Kialakult a pásztorarisztokrácia, sírjaikban feltűnnek az arany ékszerek.

A III. évezred végén a vidékünkön a *bádeni kultúra péceli csoportja* települt le. Kiemelkedő magaslaton erődszerű településeket hoztak létre Bodrogszerdahelyen, Szentesen. A halottaikat hamvasztással temették (vissi csoport), urnákban. A rézkor utolsó szakaszában új kultúra hordozói érkeztek délkelet felől, beolvasztották a péceli csoport népességét. Ez a *nyírség-zétényi csoport*, telepeik feltárásokból ismertek. Paticsfalú házaik voltak, elterjedt volt a szövés, ezt a mintalenyomatok bősége tanúsítja. Temetőikről kevés az ismeretünk, általánossá vált a halotthamvasztás. Lelőhelyeik: Abara, Deregnyő, Csicsér, Zétény, Nagykövesd, Bodrogszerdahely, Szomotor.

A Kr. e. II. évezred első évszázadait pusztító háborúk sora jellemzi, amelyeket nyugati és déli népcsoportok betörése váltott ki. A *korai bronzkori hatvani kultúra* beolvasztotta a péceli elemeket. Jellemzője az állattartás (miniatűr agyag állatfigurák, kerámiaműves-

1 J. Dankó Katalin–Patay Pál: Régészeti leletek a Sárospataki Református Kollégium gyűjteményeiben. Miskolc, 2000. 20.

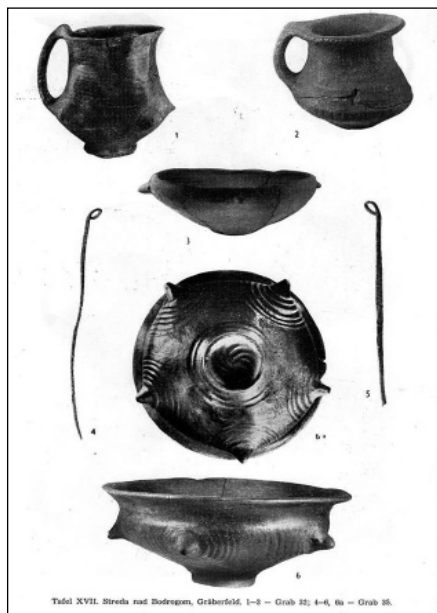
ség: árkolt bütyökű, textilminta és seprűs díszítéssel). Telepeiken hosszú közösségi házakat tártak fel, temetőikben nagyszámú urnasír található. A területünkre leginkább az *ottományi kultúra* közvetítette az északi-balti, a déli tengeri civilizációk közötti hatásokat. Északról a borostyánt szállították, délkeletről luxuscikkeket, de impulzusokat is a társadalom szervezéséhez, az erődített telepek építéséhez, a háziipar fejlődéséhez. Kerámiájuk gazdagon díszített, a bronz ékszerek változatosak, tökéletesek a csont tárgyak és az arany ékszerek, fegyverek és szerszámok. Emlékeiket többnyire sírokból ismerjük, pl. Bodrogszerdahelyről.

A füzesabonyi és a hatvani népesség folyamatos egybeolvadása figyelhető meg a vegyes rítusú újabb temetőikben, amelyeket névadó lelőhelyük után *Bodrogszerdahelyi-típusú leletcsoport*nak, fázisnak hívunk. Ezekre jellemző a birituális, a csontvázas és hamvasztásos temetkezés együttes előfordulása. 1955-ben a Bak-hegy északnyugati részén szennyvízcsatorna ásásakor sírra és kerámiatöredékekre bukkantak. A Kassai Múzeum még ez év tavaszán és ősszel leletmentést végzett. Belo Polla 69 sírból álló temetőt tárt fel, amelyet a középső bronzkor *füzesabonyi kultúra* temetőjének határozott meg. A sírok közül kettő rézkorra datált, 24 csontvázas, 34 hamvasztásos és 9 szimbolikus (ezekben nem sikerült kimutatni a tetem maradványait). A halott mellé három kerámiaedényben (tál, bögre, egyfülű kisbögre) ételt helyeztek. Kevés sírban találtak szerény bronz ékszereket, bronztüket, két fülbevalót, nyakláncot, spirált. A temető mindössze 1500 méterre található a Kompos-dombtól, ahol a települést feltételezik.²

A virágzó középső bronzkort hatalmas népmozgások, hadjáratok megsemmisítették, egyedül az észak-magyarországi népesség élte túl, a helyi népesség és a hódítók kultúrájából táplálkozó *pilinyi kultúrát* hozta létre. Ebben az időszakban is a halott-hamvasztás jellemző. Urnatemetőből származik Bodrogszerdahelyről három nagyméretű urna, amelyeket a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeiben őriznek.

A késő bronzkor bronzműveltségét jól tanúsítják az elrejtett bronzkincsek. A legnagyobb bronzlelet a környékünkről, Bodrogszentmáriáról került elő 1946-ban, amely 287 bronztárgyból állt. Szomotorban feltárt telepen raktárlelet, továbbá Bodrogszentes (Plesany), Zemplén, Szőlőske raktárleletei bizonyítják, hogy a térségben, közelükben bronzöntő műhely lehetett.

A *korai vaskorban* (Kr. e. VII–IV. század) Bodrogszentes és vidéke a *kustánfalvi műveltség* hatósugarába került. Telepeik homokdombokon épültek (Rad, Kisszeretva = Stretavka), ritkán vannak magaslatokon (Szomotor, Zemplén, Nagymihály). Bodrogszerdahelyen Hallstatti leletek kerültek elő. Temetőiket nem ismerjük. Kerámiájuk vastag, plasztikusan dí-

Tábl. XVII. Strede nad Bodrogom, Gräberfeld. 1–3 – Grab 22; 4–6, 8a – Grab 25.

**A bodrogszerdahelyi füzesabonyi kultúra temetőjének leletei
(Belo Polla nyomán)**

2 Belo Polla: Birituálne Füzesabonské pohrebisko v Strede nad Bodrogom. 345–386. In ASF III.

szített, mint luxusárúk először jelennek meg a fazekaskorongon készült edények. A vas- és bronztárgyak ritkák. A kora vaskori kultúra megtartotta jellegét az első kelta csoportok területünkre történt behatolásáig.

A *késő vaskorban*, a Kr. e. III. században (*La Tène kor*) nyugat felől kezdtek beszivárogni területünkre a *kelták*. Az első hullámban harcosok jöttek, erről az egyedülálló harcosok sírjai tanúskodnak Királyhelmeceken és Cékén. A Kr. e. I. század a kelták virágkora, ekkor válik Zemplén központtá, a Bodrog völgyének stratégiai pontján, az útvonalak találkozásiánál, az átkelőhely védelmére. Itt létesült a nagyméretű földvár (150x240 m), amelynek sáncai döngölt agyagból, kőből és fával erősített védművel készültek. A hozzá tartozó településen a vár alatt fazekasok, kohászok, kovácsok és kőfaragók működtek. Termékeikkel kereskedtek is. Feltételezik, hogy a várhelyen pénzverőműhely is volt, ahol az ún. *madaras lovas érme*ket verték. Zemplén jelentősége a régió határait is túlszárnyalta, a területünk érintkezési pont, a dák és a kelta terület határán volt. Mindkettőnek része volt ennek az egyedi anyagi kultúrának a kialakításában. Első pénzeink is ebből a korszakból származnak. A legnagyobb temetőjük a földvárral szemben levő magaslaton, a Szélmalom-dombon volt.

A *római kor* Kr. e. 50-től Kr. u. 300-ig tartott. A Római Birodalom határai nem terjedtek ki a területünkre, így a kelta-dák lakosság háborítatlanul élt tovább. A római kor első két századában élénk lehetett a kereskedelem, pénzletek sokasága erre utal. Bodrogszerdahely-Bak-hegyi telephelyről CAIUS felirattal került elő kerámia.

A korai népvándorlás szakaszában a helyi lakosságot nem űzték el, a birodalom és a barbár népek közötti harcok kihatottak területünkre, hiszen már a II. század végén (markomann háborúk) menekülő csoportok jelentek meg, akik összeolvadtak a korábbi lakossággal. A *vandálok*nak volt Bodrogszerdahelyen telepük. Temetőiket nem ismerjük, a Cékén talált fejedelmi síron kívül.

400 körül harcias *hun törzsek* kelet felől vonultak át a Tisza-völgy felső szakaszán. Ezt bizonyítja a Bodrogszerdahelyen feltárt telepanyag. A hun birodalom bukása után különböző germán népek, köztük a *gepidák* megszervezték a Kárpát-medence északkeleti felén központjukat, s 456 után következett a gepida királyság második fénykora. A gepida uralomnak a *longobárdok* és az ekkor keletről feltűnt félelmetes erejű lovas nomád nép, az *avarok* támadása vetett véget. Az *avarok* birtokukba vették az egész Kárpát-medencét, leigázva, később beolvastva a helyben maradt gepida és *szarmata* népességet. A nagyállattartó lovas nép történetének e korai időszakából nem ismerünk leleteket. A 670-es években újabb avar hullám, az ún. *griffes-indás népesség* megjelenése a *kései avar időszak*, település-területük a Hernádig húzódott, északon a folyók mentén Kassa környékéig eljutottak, sőt, területünkre is. Bodrogszerdahely-Malomhomokon temetőjük került elő. A sírba helyezett edénymelléklettel került elő egy csonttárgy, László Gyula határozta meg a lelet funkcióját, megállapította, hogy a tárgy csontiga volt. Eurázsiai szárazföldön jelenleg is használják a rénszarvasigát.³

Az avarok bukásához belső hatalmi harcok, külső támadások (nyugatról a frankok, délről a bolgárok) vezettek, amelyek a népesség pusztulását eredményezték, de nem kizárt, hogy egy részük megérte a magyar honfoglalást.

Az avarokkal egy időben, valószínűleg a VII. században, a Kárpátok gerincétől, északról *szláv népesség* szivárgott be, akik keveredtek más keleti népekkel, s megtelepedtek a gyéren

3 László Gyula: Adatok az avarság néprajzához III. A Bodrogszerdahely-Malomhomoki lelet. Archeologiai Értesítő 1942. III. 1-2. füzet 334-340.

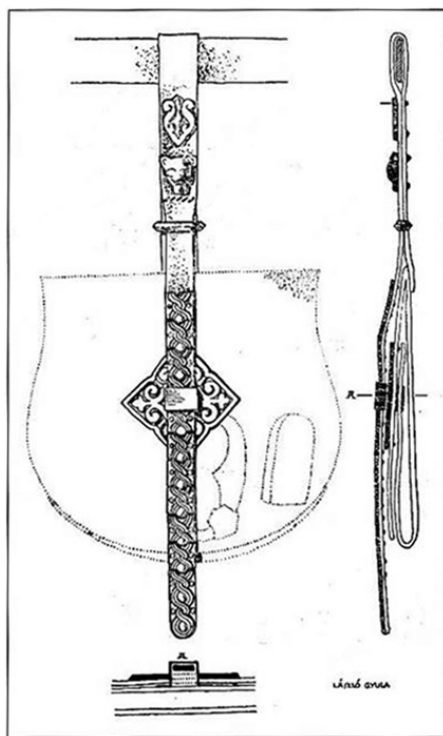
lakott peremvidéken. Rendkívül szegényes, nagyon kevés fémeket tartalmazó hamvasztásos temetőik Nagykövesden, Királyhelmecezen, Zemplénagárdon, Karoson, Karcsán és Bodrogszerdahely–Bak-hegyen láttak napvilágot. Bak-hegyen 1937-ben Neustupny szláv halomsírt tárt fel, amely kövel volt körülrakva, itt szláv hullámvonalas cserepeket talált. E szláv népesség megérte a magyar honfoglalást, s betagozódott a magyar királyság kereteibe. A Bodrognagy szláv eredetű földrajzi nevei fennmaradtak, a honfoglalók átvették a helyneveket, földrajzi neveket.

A Kárpát-medencébe benyomuló magyarok tehát nem üres, lakatlan területet találtak, a késő avar szórványok beolvadtak a honfoglaló népességbe. Az avarokon kívül a szlávok a Bodrognagy északkeleti és délkeleti részén itt laktak, az előkerült régészeti leletek alapján már a honfoglalás előtt. A Karos–Templom-dombi temetőben késő avar sír is volt a XI. századi sírok között. Hosszúhomokon, Tobajkán, Kenderszeren, Mórahalmon IX–X. századi hullámvonalas díszű, rosszul iszapolt, durva szemcséjű kerámiatöredékek az itteni szláv telepek emlékei. A szláv telepeket a Karcsa–Somoson és Királyhelmecezen feltárt temetőből származó félhold alakú ezüstözött bronz csüngők 800–950 körülre kelteznek.⁴

A honfoglaló magyar törzsek 895-ben keltek át a Kárpátok hágóin, s 900-ban már a Dunántúlt is elfoglalták. Legalább egy-két generáció ideéig Bodrognagy lett első hatalmi központjuk, erre utal egyrészt az egész területen feltárt honfoglalás kori temető nagy száma (29), másrészt az, hogy a temetők leletekben, méltóságjelvényekben (veretes öv, tarsoylemez, lószerszámdíszek), fegyverekben (szablya, harci fokos, nyíl, íj) rendkívül gazdagok.

Néha magányosan, máskor kísérő harcosaiktól és családtagjaiktól, házi szolgálóiktól körülvéve temették el azokat a kiemelkedő rangú vezéreket, akik a fejedelmek belső kíséretéhez tartozhattak (Zemplén, Bodrognagy, Bodrogszerdahely, Karos).

Honfoglalás kori temető került elő a Zempléni-hegység legdélibb nyúlványán, Borodrogszerdahely–Bálvány-hegyen. Az első két sírt még 1926-ban J. Kukla amatőr kutató találta, ezt követően 1937-ban a hadsereg betonerődítmény munkálataiba kezdett, s ekkor bukkantak két igen gazdag sírra, amelyeket a prágai Nemzeti Múzeum régészei, J. Neustupny és B. Svoboda és a kassai Kelet-Szlovákiai Múzeum munkatársa, Medveczky leletmentő ásátás keretében tárt fel. A Felvidék visszacsatolása, az 1938-as bécsi döntést követően már a Magyar Nemzeti Múzeum régészei, Fettich Nándor, László Gyula és Méri István, Malán Mihály antropológussal 1941-ben további 9 sírt tártak fel. A leletek sorsa sem kevésbé izgalmas, az 1926-os anyagot később a megtaláló a

Veretes tarsoly a bodrogszerdahely–bálvány-hegyi honfoglalás kori temető 1941/3-as sírjából (László Gyula rekonstrukciója)

⁴ Valter Ilona: Régészeti adatok a Bodrognagy településtörténetéhez. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve IV. 1964. 135–137.

prágai Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. Az 1937-es honfoglalás kori leletek is Prágába kerültek, és jelenleg a kassai Kelet-Szlovákiai Múzeumban is őriznek tárgyakat. Az 1941-es ásatás anyaga Budapesten, a Magyar Nemzeti Múzeumban 10/1941 1–63 és 10/1941 64–71 (szórvány) tételszámon vannak leltározva.⁵ A temető sírjait feldúlták, az előkerült leletek mennyisége arra enged következtetni, hogy ott több sír volt. A temető teljes nagyságát, így a sírok számát csupán feltételezhetjük.

A temetőt a vizes, mocsaras környezetéből kiemelkedő dombon találjuk, mint a honfoglalóinknál általában, csak hogy itt a hegy nem homokos, hanem főként kavicsos, köves, a legutóbbi időig kőbánya működött e helyen. A megmentett sírok száma 13, a temető bolygatottsága miatt csak egy része ismert. Eredetileg több sírt feltételezhetünk. Nemek szerint: hat férfi, három nő, négy gyermek. A feltárt leletek és analógiák alapján a temető a X. század első felére datált, a honfoglalók első csoportjához köthető. A leletek gazdagsága rangos temetésre vall a közeli zempléni magas rangú méltóság, a vezér katonai kíséretéhez tartozó nemzetségfőt és nagycsaládját őrzi a temető. Köztük lovas sírokat, amelyek kifejezetten gazdag családok körében terjedtek el. A Felső-Tisza-vidéken feltárt honfoglalás kori temetők tíz legrangosabbja közé tartozik. A viselet tartozékai beszédesen vallanak egykori viselőjüknek a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyéről.

Veretes fegyveröv került elő az 1937/2-es sírból, feltehetően a dúsan aranyozott öntött ezüst veretek háromféle övgarnitúra veretei, köztük a gyöngysorral keretezett szív alakú, közepén palmetta díszes veretek (bár nem kizárt, hogy az övveretek egy részével lószerszámot díszítettek), szíjvégek. Tarsolyzáró apró szíjveretek, köztük az egyik szakállas, bajszos arcot mintáz, és a hozzá tartozó kis szíjvég. A szakállas férfarcot mintázó kis veret egyedi a hazai honfoglalás kori leletek között. Az arc erősen mongoloid jellegű. Íjtartó tegez rojtmintás, palmettás veretei, tegezfüggesztő palmettás veret. Lószerszám veretei: ezüsből öntöttek, dúsan aranyozottak, palmetta díszes szügyelőveret, levél alakú veretek, stilizált levélcsokkal (az áttörésben egykor ékkő ülhetett), phalera (kantárrózsa): egyikén négy, másikon három forgó griff fejfelé díszített, közepén áttört, kör alakú veretek, csótár (kúpos homlokdísz) és nagyszíjvégek. A tárgyak közül egyben méltóságjelvénynek számítanak: a fegyveröv, tarsoly, íjtartó tegez és a gazdag lószerszámveretek.

Méltóságjelvényként került az 1941/3-as férfi sírba a tarsoly, amelyben a tűzkészégeket hordták. A börtarsoly fedelét közepén rombusz alakú bronz bújtató veret a függesztő szíjat felül két kis bronz veret és ovális bronzkarika, és a zárószíjat tíz négyzetes, egymásba illeszkedő, szalagfonatot mintázó veret és alul ívesen záródó szíjvég díszítette. A tarsoly rekonstrukcióját László Gyula végezte el. A tarsolyt a nemzetség totemállatának jegyével, rókafejet mintázó verettel is ellátták, ez őrizte a nemzetségi származtatást. Ez bizonyítja, hogy a nagycsalád kiemelkedő tagja feküdt a sírban.⁶

Ugyancsak méltóságjelvényként is szerepel a férfi fegyvere, szablyája, annak ellenére, hogy nem volt díszes borítása, a ritka előfordulása miatt a fegyverzetéhez tartoztak a nyílcsúcsok (5), tegezében voltak, amelynek vasalásait feltárták és az úgynevezett reflexij, amelynek csontlemezei is előkerültek a feltáráskor.

Az 1941/2 férfi fegyverzete is reflexij (előkerült csontlemez borítása), nyilak, tartására szolgáló tegez vasalásait feltárták, nyílcsúcsokkal (6 db).

Az 1926/2 férfi sírból előkerült harci balta a fegyverzethez tartozott.

5 Ásatási jelentés, MNM Régészeti Adattár, szám: 4.B.1. ltsz:155.

6 *László Gyula*: A honfoglaló magyar nép élete. Budapest, 1944. 50. kép; *Dienes István*: Honfoglalás kori tarsolyainkról. *Folia Archaeologica* 16. Budapest, 1954. 92–112.

Férfiak sírjából kerültek elő tűzkészségek (csiholós és kovakő) és vaskés: az 1941/2, 1941/8 sírokból, vaskés az 1941/3-as sírból.

Az 1941/5 gyermek sírjában a vasfokos már a férfivá avatás megtörténte utal.

A legrangosabb női sír az 1941/4-es, viseletéhez tartozott a tizenkét darabból álló aranyozott ezüst kéttagú csüngős és tizenöt csüngő nélküli veretből a veretsor, ezüstszalag töredékeivel, korongos vereteivel (10 db), bronz fülesgombbal, amelyek alapján a gazdag nő ruháját rekonstruálta László Gyula.⁷

Kéttagú csüngős veret származik az 1937/1-es sírből, ami alapján a nemének meghatározása lehetséges volt. Ebben a sírban ezüstszalag töredékei is előkerültek. Ezek feltehetően a ruhaszegély díszei lehettek.

Ékszer nagyon kevés került elő, egy aranygyűrű töredéke (az 1926/1 sírből), hajkarika (az 1941/2 sírből, két darab bronz, sima huzalkarika) és az 1941/7 gyermeksírből gyöngyök, az 1941/1 sírből 1–1 db zöldes és fekete-fehér üvegyöngy, az 1941/5 sírből pasztagyöngy 8 db, az 1941/6 sírből 5 db pasztagyöngy, gyermeksírokból és az 1941/7 gyermeksírből fonott ezüstlánc ismert.

Kifejezetten a honfoglalás korára jellemző a lovas temetkezés. Lóáldozatot a módosabb és gazdag családok temetkezéseinél találunk, a köznépi temetőekben ritkán, de mindig a közösség vezetőinél fordul elő. Bodrogszerdahelyen az 1937/1, 1937/2 és az 1941/2 sírokban temették el a lókoponyát és lábszárcsontokat a megnyúzott ló bőrében hagyva.

A lószerszámok, kengyelek, zablák, hevedercsatok, a jelképes lovas temetkezés nem magyarázható sem anyagi okokkal, takarékossgal, sem etnikai elkülönüléssel. Kengyelek: 1926/1, 1926/2 két db, 1937/1 két db, 1937/2 vaskengyelei elvesztek, 1941/2 két db körte alakú kengyel, csikózabla, hevedercsat, az 1941/3-as sírből körte alakú kengyelpár, egyszerű csikózabla, hevedercsat került elő.

Edény, kerámia: az 1937/1 női sírből került elő vöröses szürkésbarna, keskeny fazék, dupla fogójú, fenékbélyeggel. Körbefutó hullámvonalakkal és egyenes vonalköteggel díszített. A saltovoi kerámiával rokon.⁸ 1941/7 agyagbögre gyermeksírből, a koponya mellé helyezték, ételt adtak az elhunytak.

A temetőterkép elemzése közelebb visz a honfoglaló magyarság életének megismeréséhez, mivel hitük szerint a másvilág, ahová a halottak távoznak, tükröképe a földi életnek, így minden tárgyat a halott mellé helyeztek, mert arra szüksége volt. A temető nagycsaládi jellegű, a sorok a jurtában kialakult rendet tükrözik. A sorokat, a benne lévő sírokat nem ismerjük, mivel a temető egy részét megbolygatták, feldúlták és megsemmisítették. Így csak feltételezzük, hogy a közösség tagjainak meg volt szabva a helye a temetőben, miként az életben. Férj-feleség, családok gyermekeikkel, házi szolgálkival temetkeztek a feltárt temetőrészben. Feltehető, hogy a korábban előkerült leggazdagabb sír északról csatlakozott, s az 1937/1 és az 1937/2 számú női és férfi sírokban házaspár nyugodhatott. Az 1926-ban előkerült férfiak fegyvereik alapján a katonai kísérethez tartoztak. A feltárt sírok olyan ismeretlen sírszámú, ismeretlen kiterjedésű temetőhöz tartoztak, ahová a honfoglalás kori társadalmi hierarchiában az elithez tartozó, igen rangos férfit és családját, továbbá fegyveres kíséretének és házi szolgálkainak családtagjait temették el egykoron. A leggazdagabb sírok a nagycsalád előkelőié, a szegényebb sírok a szegényebb családoké, szolgálké. Ezek

7 László Gyula i. m. 152, 372.

8 Fodor István (szerk.): A honfoglaló magyarság. Budapest, 1996. 139. 2. kép.; Nevizánsky, Gabriel–Košta, Jiří: Výskum staromadžarského jazdeckého pohrebiska v Strede nad Bodrogom v rokoch 1926–1937. Slovenská Archeológia LVII. 2009. 2. 301–354.

szerint bizonyos rangsor volt a családok között és a temetkezés is ebben a rendben történt. Mindenkinek meg volt szabva a helye a temetőben éppúgy, mint az életben. A bodrogszerdahelyi nagycsalád temetkezése még a nemzetségi kötelék bizonyos fokú meglétére utal. A vérségi kapcsolatokat szívósan őrzik a temetkezési szokások.

A temető vizsgálata feltárta a honfoglalóink másvilágról alkotott hitét. Kibontakozott előttünk a jellegzetes pogány szokás, amely meghatározta a mellékletek sírba adását. Hitük szerint a másvilágon a család ugyanabban a szerkezetben él tovább, mint ezen a földön. A test él tovább, tehát minden használati tárgyat, amelyre ezen a földön szüksége volt és a másvilágon is szüksége lesz, igyekeztek melléje adni. Ugyanaz a rend érvényesül a temetőben, mint az életükben. A temetkezési szokás őrzi és sokáig változatlanul tükrözte a nemzetségi kötelékeket. A honfoglalók ősi hiedelmeinek összességét, a hitvilág lényegét a sámánizmusban vagy másképpen a táltoshitben jelölhetjük meg.

Művészetük és a hitvilág szoros kapcsolatát honfoglalóinknál is megfigyelhetjük. A tarsolylemezek palmettás díszje nem öncélú díszítés, hanem az életfa sokszor ismételt ábrázolása. Az életfa formái feltűnnek a bodrogszerdahelyi lószerszám vereteken. Az életfa mentén a felső világba tartó áldozati ló feltűnik a zempléni korongon, amely patája helyén karmokat visel. A zempléni korongpáron sas (= turul) ábrázolást látunk, amely a totemős megszemélyesítője, az Árpád nemzetség ősatya. Az éltető Nap ábrázolása megjelenik a közeli karosi íjtartó tegezen.

A honfoglalás kori temető helye a magyar áldozótér emléke. A hegy, a föld, a kő a halottal összefügg, teremtő anyag, ezek révén marad élő a halott ős a család számára. A későbbiekben a holttesttel való kapcsolat nélkül is megtartották kultikus vonásukat, áldozóhelyek lehettek. Ezek figyelembevételével érthetjük meg őseink temetkezési szokását, miért temetkeztek dombokon, kiemelkedő hegyhátakon. Az, hogy hegyre temetkeztek, már László Gyula szerint sem általános, s a kabarság csatlakozó katonai szolgálatot teljesítő, a peremvidéken letelepített törzséhez köti. Valójában köves kurgános temetkezéssel állunk szemben. Bodrogszerdahelyen az tette szükségessé a halom emelését, hogy a köves területen nem tudták megfelelő mélységig megásni a sírokat, s a halottra csak kevés kavicsos föld került, így a helyi kő pakolásával rögzítették, vagyis megakadályozták, hogy a halott fedetlenül maradjon. Így emeltek nagyobb halmot az elhunyt. A kabarok a dél-oroszországi temetkezési szokást elevenítették fel a területen. A helynév, a Bálvány-hegy elnevezés esetleg őrzi a temetőben felállított bálványoszlopot. A Bak-hegy elnevezés etimológiai vizsgálata bak-bog = Isten-hegy, a szent hely emlékét őrzi.

Talán a honfoglalókkal jöttek ide, s szereztek a Bodrogszerdahelyen birtokokat a Baksa nemzetség tagjai, s folyamatosan benépesítették a területet. Településünk első birtokosai is a Baksa nemzetségből származtak. A falu történetére vonatkozó írott források számának gyarapodása közelebb visz az Árpád-házi királyok korának, a település történelmének, épített örökségének megismeréséhez.

Jósvainé Dankó Katalin

